

УДК 341.63

Роман Пожоджук,

студент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ПРИРОДА АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ*

У статті охарактеризовано та проаналізовано існуючі теорії правової природи інституту арбітражної угоди. Доведено, що автономна теорія правової природи арбітражної угоди повною мірою відображає характер та всю суть концепції «*sui generis*».

Ключові слова: інститут арбітражної угоди, теорія арбітражної угоди, предмет арбітражної угоди, *sui generis*.

Арбітражна угода являє собою чи не одне з найважливіших досягнень юридичної науки та практики. Даний інститут міжнародного комерційного арбітражу покликаний захистити права суб'єктів комерційних відносин як на національному, так і на міжнародному рівні. Тому не виникає питань щодо важливості існування та вдосконалення вищевказаного інституту на доктринальному та практичному рівнях. Проте, попри велику кількість наукових досліджень та прийнятих міжнародних та національних актів у даній сфері, арбітражна угода залишається об'єктом багатьох дискусій та наукових доробок і до сьогодні.

Оскільки інститут арбітражної угоди дає подальший розвиток арбітражному процесу, вилучає спори з компетенції державних судів та має вагомий вплив на здійснення судочинства, виникає багато суперечок щодо його правової природи. Звертаючись до правової природи арбітражної угоди, можна зазначити, що вона і до сьогодні залишається дискусійною та такою, що заслуговує на досить ретельне дослідження. Зважаючи, що існує багато суміжних понять, таких як «арбітражна угода» та «третейська угода», «арбітражний суд» та «третейський суд», «арбітражне застереження» та «третейське застереження», ми будемо розглядати їх як синоніми.

Теоретичну основу статті складають, насамперед, праці вчених України та зарубіжжя, зокрема таких як: В. Н. Ануров, О. В. Брунцева, Л. Ф. Винокурова,

Н. Г. Вілкова, Ж. Рюбеллен-Девіші, Дж. Кордеро-Мосс, Т. Г. Захарченко, Б. Р. Карабельніков, В. В. Комаров, А. Г. Котельников, С. О. Кравцов, О. О. Костін, О. Д. Крупчан, М. В. Купцова, С. О. Курочкін, К. К. Лебедев, Т. С. Кисельова, Г. І. Лис, Р. Луццатто, В. В. Луць, М. М. Мальський, І. Г. Побірченко, Ю. Д. Притика, М. О. Рожкова, О. Ю. Скворцов, Т. В. Сліпачук, Г. А. Цірат та інші.

В юридичній доктрині існують п'ять основних теорій правової природи арбітражної угоди.

1. Матеріально-правова (договірна) теорія

Матеріально-правова теорія арбітражної угоди була висунута цивілістами та обґрунтовувалася ними через їх небажання вивести даний інститут зі сфери приватноправового регулювання. Вони відкидали процесуальний чи будь-який інший характер даного інституту, ототожнюючи його арбітражну угоду з цивільно-правовим договором.

Арбітражну угоду цивілісти відносять до інституту договірного права, а метою її зазначають організацію розгляду та вирішення цивільно-правового спору відповідно до тих умов, які були сформовані сторонами при укладанні даного договору.

Деякі цивілісти розглядають арбітражну угоду як дві стадії однієї дії та висувають як аргумент, що в таких конструкціях початкова стадія відіграє важливішу роль, ніж завершальна, оскільки перша

* Рекомендовано до друку кафедрою господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

зумовлює юридичну кваліфікацію правовідносин. В. Хегер вказує, що процес лише завершує цивільно-правову угоду, у свою чергу, Ф. Мерлен порівнює третейське рішення з «марною частиною паперу», як би не існувало третейської угоди. Воля сторін, зафіксована в третейській угоді, робить волю третейського судді або третейських суддів лиш продовженням своєї волі і тим самим надає їй цивільно-правового характеру. Критикуючи дану теорію, В. Н. Ануров влучно зазначає, що наміри сторін третейської угоди обмежуються обов'язком сторін виконати рішення третейського суду, яке до моменту укладення третейської угоди не є визначеним, а таким, яке підлягає визначенню [1].

О. Ю. Скворцов зазначає, що: «... третейська угода є різновидом приватного договору. При цьому це той різновид приватного договору, який дуже близький до цивільно-правового договору (але не ідентичний йому) і в кінцевому підсумку слугує засобом забезпечення ефективності цивільно-правових договорів». «Третейська угода, будучи угодою, яка має риси цивільно-правового характеру, з моменту набрання законної сили тягне і суттєві процесуальні наслідки» [2].

Як зазначає М. О. Рожкова: «Наприклад, традиційна полеміка щодо правової природи арбітражних угод може отримати несподіване закінчення, якщо визнати, що в якості юридичних наслідків слід розглядати не тільки виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин, а й наслідки захисту суб'єктивних цивільних прав». Даний науковець кваліфікує арбітражну угоду, як юридичний факт, цим самим розширюючи визначення останнього [3].

Третейська угода, яка надає обом сторонам право захисту їх інтересів, впливає на виникнення, зміну та припинення правовідносин опосередкованим чином і, на думку М. О. Рожкової, може бути включена в самостійну категорію цивільно-правових угод [4].

На нашу думку, не досить вірним є розширення змісту юридичних фактів, та отождення арбітражної угоди з останніми. Як загальновідомо, юридичними фактами є конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Правовідносини при іс-

нуванні норм права без юридичних фактів — неможливі. Тобто останні є відправним моментом існування правовідносин. Юридичні факти лише зумовлюють правовідносини. Можна встановити певний причинно-наслідковий зв'язок між волевиявленням сторін при укладенні арбітражної угоди, винесеним рішенням та подальшим його виконанням. Юридичний факт, що зумовлюється укладанням арбітражної угоди, породжує правовідносини між її сторонами. Дані правовідносини встановлюють майбутні юридичні факти, при настанні яких дана арбітражна угода вже буде не лише «закріпленою на папері», а запустить механізм арбітражного розгляду, який покликаний вирішити справу та винести рішення, у свою чергу, факт винесення рішення призведе до правовідносин з виконання рішення. Тому не можна говорити про арбітражну угоду виключно як юридичний факт, через те, що вона містить у собі безліч юридичних фактів, правовідносин, а характер цих фактів на різних стадіях змінюється від матеріального до процесуального.

На думку С. А. Курочкина, арбітражна угода є системоутворюючим елементом для третейського розгляду, і в цьому сенсі їй необхідно розглядати як:

1) правовідносини, і в цій якості арбітражна угода є:

— підставою для передачі спору до третейського суду для розгляду та винесення рішення (визначає права та обов'язки сторін, обов'язковість і порядок здійснення юридично значущих дій);

— підставою компетенції третейського суду (в частині самообмеження сторін, передачі юрисдикційному органу права здійснювати дії і приймати рішення щодо себе). Волею сторін, вираженою в угоді, окреслюються межі, в яких правомочний приймати рішення третейський суд;

2) юридичний факт, і в цій якості арбітражна угода є:

— підставою компетенції третейського суду (як основна частина юридичного складу, охопюваного гіпотезою правової норми, якою держава наділяє третейські суди повноваженнями на розгляд і вирішення спору сторін);

— елементом юридичного складу, що визначає зміну підвідомчості справи по спору сторін (у тому числі як один з кри-

теріїв підвідомчості), а отже, і виключення спору з юрисдикції державних судів (дерогаційний ефект) [5].

Ми не повністю погоджуємося з вищенаведеною думкою через те, що автор розглядає арбітражну угоду виключно через юридичні факти та правовідносини, як окремі категорії. Справа в тому, що арбітражна угода, на нашу думку, є комплексним утворенням зі специфічним характером (*suī generis*), а тому ми не можемо ототожнювати її з цивільно-правовим договором та розглядати виключно як юридичний факт та правовідносини. Це певне комплексне утворення має характер, не притаманний цивільно-правовому договору. Воно містить у собі певний механізм, який при виникненні юридичного факту зумовлює правовідносини, що, у свою чергу, переходять зі сфери матеріально-правового регулювання в процесуально-правову сферу, відтворюючи автономію волі сторін.

Також варто зазначити, що договірна теорія арбітражної угоди не враховує процесуальних аспектів. Арбітражна угода не породжує виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Тому ми дійшли висновку, що арбітражна угода хоч і містить у собі юридичні факти приватного права, проте не може бути віднесеною виключно до юридичних фактів цивільного права, тому договірна теорія, на нашу думку, не є оптимальною.

2. Процесуальна теорія

Процесуальна теорія арбітражної угоди була висунута на протипагу матеріально-правовій. Представники процесуальної теорії надають неабиякого значення процесуальним елементам, що властиві арбітражній угоді. Визначаючи важливу роль державного правосуддя, вони виділяють третейський розгляд як специфічну його форму. Фактично вони відділяють арбітражну угоду від процесу арбітражного розгляду та винесення арбітражного рішення. За таких обставин предметом арбітражної угоди виступає арбітражний розгляд, винесення та виконання арбітражного рішення, а також виключення цього розгляду з юрисдикції національного суду. Також процесуальна теорія арбітражної угоди обґрун-

товується її прихильниками як певне делегування державного правосуддя третейським судам та відносить її до предмету регулювання цивільного процесуального права, тобто публічної галузі права, що всіляко заперечує існування матеріально-правової теорії. Ще одним аргументом на захист даної теорії висловлюється думка про дерогаційний ефект арбітражної угоди, тобто виключення юрисдикції національних судів.

В. А. Мусін зазначає, що третейська (арбітражна) угода (як укладена окремо, так і інкорпорована в контракт) регулює не матеріально-правові питання, а чисто процесуальні питання. Він вказує на те, що, «будучи угодою не цивільного матеріального, а цивільного процесуального характеру, третейська угода, навіть представляючи одну з умов основного (матеріально-правового) договору, володіє відомою незалежністю від інших його умов» [6].

А. П. Вершинін також пише про те, що арбітражна угода за своєю природою є процесуальною угодою і має «процесуальний предмет» [7].

На думку Колера, для кваліфікації договору як процесуального необхідно лише встановити причинний зв'язок між його укладанням і прямими процесуальними діями, на які спрямований даний договір. Критеріями для Гайюма є часовий показник, який вказує на укладення угоди в ході судового процесу або вчинення однієї із сторін процесуальної дії — пред'явлення позову, а також спеціальна форма, встановлена процесуальним законодавством [8].

Г. В. Севастьянов пропонує поширити процесуально-правове регулювання на всі відносини, які складаються між учасниками третейського розгляду [9].

А. Г. Котельников вважає, що будь-який арбітраж є національним, а джерелом його існування — принцип *lex arbitri*. З вищенаведеної тези можна дійти висновку, що автор заперечує існування арбітражу як такого та відносить його певним чином до системи національних судів [10].

Дані визначення є досить категоричними та всіляко заперечують матеріально-правову теорію. Прихильники даної теорії нехтують матеріально-правовими елементами арбітражної угоди. На нашу думку, це не досить доцільно через те,

що матеріально-правові елементи відіграють неабияку роль при укладанні арбітражної угоди та є умовами її дійсності. Відзначаючи, що арбітражна угода не зумовлює виникнення, зміни та припинення прав та обов'язків, вона містить у собі певні юридичні факти, при настанні яких запускає механізм арбітражного розгляду. Також можливо, що не виникне ситуації для застосування арбітражної угоди, але остання буде існувати як певна конструкція, що містить матеріально-правові елементи.

3. Змішана теорія

Прихильники змішаної теорії арбітражної угоди характеризують її як таку, що містить ознаки матеріально-правового і процесуального договору. Таку угоду вони визначають як інститут *sui genesis*. Пропонується до арбітражної угоди застосовувати загальні положення договірного права, що виявляється у автономії волі сторін при її укладенні, а також застосовувати процесуальне право при арбітражному розгляді, винесенні рішення, його виконанні та як умову дійсності арбітражної угоди. Водночас допустимість та дійсність такої угоди буде визначатися процесуальним правом. Фактично саме укладення арбітражної угоди підпадає під матеріально-правове регулювання, а умови її дієвості — під процесуальне регулювання.

Цікавою є думка П. Браше, згідно з якою суть проблеми віднесення арбітражної угоди до певної теорії полягає у змішуванні двох понять — юридичної та виконавчої сили третейського рішення. Їх поділ слугує опорною базою для пояснення природи третейської угоди, виходячи з гармонійного поєднання матеріально-правового та процесуального елементу. Перше поняття (юридична сила) впливає з договірного характеру третейського рішення і має універсальну дію за аналогією з універсальністю юридичної сили всяких угод. Виконавча сила впливає з санкції, що надається публічною владою, і має лиш територіальну дію. У зв'язку з цим договірний характер третейського рішення, який вказує на універсальність його виконання, не може бути підданий змінам [11].

Найбільш обґрунтованою з усіх підходів до визначення природи арбітражу та

арбітражної угоди, на думку багатьох вчених, є «змішана» теорія. Вона враховує найбільшу кількість тих особливостей та рис, які має арбітраж як правове явище. Якщо дійти висновку, що саме «змішана» теорія набагато більше, ніж інші теорії, відображає суть арбітражу як засобу вирішення спорів, то на арбітражну угоду має поширюватися загальне вчення про договірні зобов'язання цивільного права в силу того, що арбітражна угода — це дво- або багатосторонній акт (договір) суб'єктів цивільного права, в основі якого лежить свобода волевияву сторін та їх юридична рівність. Поряд із цим предметом арбітражної угоди є процесуальні питання, і укладання арбітражної угоди має певні процесуальні наслідки. Тому її можна вважати цивільно-правовою угодою лише з огляду на склад сторін та підстави її укладання, а процесуально-правовою — з огляду на її предмет та правові наслідки. В силу цього визначення природи арбітражної угоди, правоздатності та дієздатності юридичних і фізичних осіб щодо укладення арбітражної угоди, умови її дійсності, форма і порядок укладення мають регулюватися тими самими нормами цивільного права, які регулюють і договори. Таку складову арбітражу, як арбітражна процедура в широкому розумінні — від формування складу третейського суду до винесення рішення, а також відвід третейського суду з непідсудності, оскарження та скасування арбітражного рішення, процедура визнання та виконання арбітражного рішення — можна впевнено віднести до тих, що регулюються процесуальним правом [12].

У своїй кандидатській дисертації М. В. Купцова наводить думку А. Г. Котельникова, що предмет арбітражної угоди складає сукупність декількох елементів: зобов'язання сторін передати на вирішення арбітражу певні спори; вказівку на певний арбітраж — спеціально створену або постійно діючу арбітражну установу; визначення конкретних правовідносин, у зв'язку з якими можуть виникнути спори. Далі вона зазначає, що таке визначення предмета арбітражної угоди є надто широким та не зовсім відповідає розумінню предмета договору, що склалося в юридичній науці, тобто визначенню предмета як блага, зара-

ди отримання якого укладається договір [13].

У свою чергу, М. М. Мальський є прихильником змішаної правової природи арбітражної угоди і зазначає, що така угода не є ані класичним цивільно-правовим договором, ані угодою у сфері лише процесу. Для розуміння правової природи арбітражної угоди велике значення має і принцип відокремленості [14].

Частково ми погоджуємося з даною теорією та визнаємо її певним консенсусом між прихильниками матеріально-правової та процесуальної теорій. Проте визнати її оптимальною ми не можемо в силу того, що вона не повною мірою відображає важливість та характер інституту арбітражної угоди. Дана теорія лише частково відображає певні елементи, якими наділена арбітражна угода, не враховуючи всієї системи даного інституту. Також, на нашу думку, вживання терміна «*sui generis*» для даної теорії правової арбітражної угоди суттєво звужує вищенаведений термін. Ми вважаємо, що найдоцільніше його застосувати до автономної теорії арбітражної угоди.

4. Концесуальна теорія

Однією з новітніх теорій правової природи арбітражної угоди є запропонована в недавніх зарубіжних дослідженнях (Е. Сазьє, Хон-Лін Ю) концесуальна теорія (спочатку висунута її авторами в спробі пояснити феномен імунітету арбітрів). Як зазначає А. Г. Котельников, представники цієї теорії акцентують увагу на тому, що чинний механізм арбітражу і, можливо, в майбутньому — його автономний характер, можуть бути забезпечені лише шляхом одночасної та єдиної поступки (концесії) суверенітету з боку безлічі держав на користь сторін, арбітрів і самого юрисдикційного механізму міжнародного комерційного арбітражу. «Концесія» не тотожна делегуванню: передані повноваження у самої держави не зберігаються, арбітраж засновує своє повноваження не на владі делегуючого органу, а на першочергово зробленій поступці, діє від свого імені; одностороннє припинення концесії буде порушенням державою своїх міжнародних зобов'язань. «Рівень» концесії (наприклад, сфера арбітрабельності спорів),

за відсутності чіткого міжнародно-правового регулювання, може змінюватися; для забезпечення ефективності арбітражу доцільно, щоб цей рівень був приблизно однаковим, чого і намагаються досягти міжнародні організації за допомогою пропаганди однакового застосування чинних міжнародних договорів, прийняття типового законодавства тощо [15].

Прихильником даної теорії є також вітчизняний науковець М. В. Купцова, яка робить акцент на тому, що концесуальна теорія базується на певній поступці держави, а не на делегуванні. Делегування даний автор визначає як надання певній особі прав та обов'язків на певний час, проте суб'єкт, що здійснює делегування, зберігає за собою право контролювати реалізацію делегованих повноважень чи скасувати їх. Проте, звертаючись до концесії у розумінні визначення її в Законі України «Про концесії», а також, як звертає увагу вищенаведений автор, на ст. 406 Господарського кодексу України, ми не можемо інститут арбітражної угоди звзяти виключно до такого розуміння.

Також, вказуючи лише на концесію, ми виключаємо зі сфери дії арбітражної угоди фізичних осіб приватного права та державу як суб'єкта міжнародних відносин. Також варто зазначити, що поступка держави, у випадку, коли остання виступає стороною арбітражної угоди, не видається доцільною, через те, що держава самостійно вступала в приватноправові відносини та погоджується виконувати рішення суду, яке не підпадає під її національне законодавство.

Зазвичай концесію розглядають як синонім договору, тому ми не можемо до даного інституту застосовувати її. Концесія завжди строкова та надається задля задоволення певних суспільних потреб, що, у свою чергу, не співвідноситься з інститутом арбітражної угоди як певного альтернативного способу вирішення спорів. На нашу думку, більш вдалим є термін «делегування». Саме він відображає весь процесуальний аспект даних правовідносин, проте він усьогонавського є одним із елементів арбітражної угоди. Тому доцільно концесійну теорію правової природи арбітражної угоди відносити до процесуальної теорії.

М. В. Купцова визначає, що арбітраж-

на угода є особливим видом договору між сторонами, підставою існування якого є концесія з боку держав, а елементи якого мають або матеріальний, або процесуальний характер. На нашу думку, дане трактування арбітражної угоди не повною мірою відображає її характер. Особливий вид договору як арбітражної угоди звужує її до певної статичної конструкції, а беручи до уваги постійно змінювані суспільні відносини та динамічний розвиток даного інституту, ми не можемо його так обмежувати. Щодо підстави існування арбітражної угоди, то виходить, що концесія (як договір) є підставою існування першої. Проте не береться до уваги, що держава надає можливості існування інституту арбітражної угоди перш за все на основі міжнародних та національних актів, а не на основі договору між конкретними сторонами, що є визначальною особливістю концесії.

5. Автономна теорія

Автономна теорія правової природи арбітражної угоди виникла у 60-х роках ХХ ст., автором її є французька дослідниця Ж. Рюбеллен-Девіші. На її думку, юридична природа арбітражу може бути визначена тільки з урахуванням його цілей і реальної користі, тобто гарантій, необхідних сторонам, щоб не звертатися до державного суду. Арбітраж розглядається автором в якості інституту *per se* («сам по собі, по суті»). На переконання послідовників цієї теорії, справжня юридична природа міжнародного комерційного арбітражу полягає в тому, що він є оригінальною схемою, вільною від договірних і процесуальних елементів, що дозволяє забезпечити швидкість розгляду справ і гарантії, на які претендують сторони [16; 17].

О. О. Виноградова вважає, що автономна теорія третейського суду за своєю суттю не є теорією його правової природи й має право на самостійне існування разом з визнанням теорії *sui generis*. У зв'язку із цим нею було запропоновано своє розуміння автономної теорії третейського суду, що має декілька рівнів: (а) як міжнародно-правової; (б) як національного законодавства і (в) локальних правових актів. На кожному із цих рівнів на підставі інформаційного обміну

відбувається ніби селекційний відбір сучасних норм і правил організації й діяльності третейського суду [18].

С. О. Кравцов зазначає, що автономна теорія була розроблена для обґрунтування природи і принципів діяльності арбітражу, що виражається в денационалізації арбітражу, а також для визнання необмеженості автономії волі сторін у виборі правових і процесуальних норм. Оскільки ця теорія не ставить за мету пояснити природу внутрішнього третейського суду, її не слід розглядати як альтернативу іншим теоріям юридичної природи арбітражу [19].

У свою чергу, М. В. Купцова у своїй дисертації звертає увагу на те, що з метою подальшого розвитку арбітражу саме як інституту, створеного для задоволення інтересів міжнародного бізнесу, Ж. Рюбеллен-Девіші пропонує надати сторонам абсолютну автономію. Згідно з цією ідеєю сторони повинні мати абсолютну волю у визначенні таких характеристик арбітражного розгляду, як право, застосоване до суті спору. Таким чином, автономія волі сторін у міжнародному арбітражі виконує роль самостійного джерела права (*lex private*), набагато більш важливого, ніж національне законодавство [20].

Автономна теорія арбітражної угоди, на нашу думку, є найбільш оптимальною, через те, що повною мірою здатна охарактеризувати сутність даного правового інституту, його особливості, самостійність та проарбітражний характер.

Згідно з даною теорією ми доходимо висновку, що інститут арбітражної угоди є єдиною у своєму роді унікальною правовою конструкцією — *sui generis*. Даний інститут як комплексне утворення має свій предмет, метод, механізм правового регулювання та особливий правовий статус.

Предмет арбітражної угоди є дуалістичним та поєднує у собі матеріально-правові та процесуальні елементи. В даному контексті видається доцільним авторське визначення *предмета арбітражної угоди* — це сукупність спільних волевиявлень сторін, що базується на матеріально-правових нормах, для передання майбутнього чи існуючого спору на вирішення особливого арбітражного утворення, що базується на процесуальних нормах.

Матеріально-правові елементи предмета арбітражної угоди виявляються в автономії волі сторін, на якій першочергово базується укладання останньої. За відсутності такої можливості у законодавстві або пороку волі сторін дана угода може бути визнана недійсною. Тобто нехтування нормами матеріального права призводить до негативних наслідків.

Щодо процесуальних елементів, то ми їх розділяємо на дві групи:

1) процесуальні елементи, пов'язані з формуванням складу арбітражу, розглядом справи та винесенням рішення;

2) процесуальні елементи, пов'язані з виконанням рішення.

Перша група регулюється за допомогою спеціального національного законодавства у сфері міжнародного комерційного арбітражу, друга група — на основі процесуального законодавства країни виконання рішення. Проте, враховуючи тенденцію щодо уніфікації арбітражу та його стрімкий розвиток, деякі країни відмовляються від легітимізації попередньо винесеного рішення арбітражною установою, та визнають дане рішення таким, що набрало законної сили в момент його винесення. Такі тенденції покликані зумовити повну уніфікацію міжнародного комерційного арбітражу та створення наднаціонального органу його регулювання.

Звертаючись до методу правового регулювання інституту арбітражної угоди також потрібно зазначити про його дуалістичний характер. Він проявляється в тому, що в даному інституті гармонійно поєднуються диспозитивний та імперативний методи. На абсолютній диспозитивності базується волевиявлення сторін при укладенні арбітражної угоди. При порушенні умов основного договору запускається механізм дії арбітражної угоди, що плавно від диспозитивності формування арбітрів переходить до імперативності проведення розгляду справи по суті, винесення рішення, та виконання рішення. Фактично диспозитивний метод дає початок імперативному.

Механізм правового регулювання інституту арбітражної угоди полягає в тому, що на основі норм законодавства діє даний інститут та отримує своє втілення у арбітражній угоді. Остання на матеріальному рівні містить юридичні факти, при настанні яких виникають право-

відносини сторін, тобто виникає спір, що, у свою чергу, запускає механізм дії арбітражної угоди на процесуальному рівні та закінчується винесенням рішення та його виконанням. Даний механізм правового регулювання є специфічним, через те, що одна угода на основі матеріально-правових елементів породжує процесуальні елементи, тому чимось одним регулюватися не може.

Щодо особливого правового статусу, то варто зазначити, що інститут арбітражної угоди є унікальним та не має аналогів у юридичній науці. Даний інститут існує як проарбітражне динамічне утворення, що розвивається і прагне повної свободи та незалежності як на національному, так і на міжнародному рівні. Дана ідея не позбавлена сенсу. Деякі держави відмовляються від легітимізації арбітражного рішення в силу визнання його на своїй території без останньої. Така тенденція досить актуальна та, на нашу думку, повинна застосовуватися, в першу чергу, до країн, де на досить високому рівні арбітраж, а також до країн, в яких іде стрімкий розвиток економічних відносин, проте існує недовіра до державних судів.

Оскільки арбітраж покликаний захистити інтереси осіб у приватноправових відносинах, потрібно базуватися на диспозитивних началах таких відносин. Проте в тих моментах, де держава може здійснювати контроль за виконанням чи, у певних випадках, дійсністю арбітражної угоди, вона дані функції повинна залишати за собою.

Р. Луццатто вказує: «Коли автономія волі сторін стане здатною до регулювання всієї арбітражної процедури без жодного зв'язку з національним правом і коли міжнародні інструменти забезпечать сторони всіма необхідними способами та механізмами, що дозволять проводити арбітражний розгляд без участі національного права і національних судів, тоді можна буде сказати, що міжнародний комерційний арбітраж визнаний як такий у своїй дійсно міжнародній правовій природі правовою системою держав — учасниць такої конвенції» [21; 22].

Ми підтримуємо думку, що Україна в недалекому майбутньому зможе почати застосовувати автономну теорію у своєму законодавстві та буде визнавати проарбітражний характер арбітражної угоди

як пріоритетний. У такий спосіб наша держава зможе підняти престиж до арбітражу на її території, довіру до нього та покращити розвиток економічних відносин, що, у свою чергу, зробить її інвестиційно привабливою, а інвесторів — економічно захищеними.

Висновки

Звертаючись до теорій правової природи, можна виділити п'ять основних.

1. Матеріально-правова (договірна) теорія визнає арбітражну угоду як договірно-правовий інститут, метою якого є організація арбітражного розгляду та вирішення цивільно-правового спору. Прихильниками даної теорії нехтується процесуальна сторона правовідносин.

2. Процесуальна теорія розглядає арбітражну угоду з боку публічно-правового інституту процесуального права. Обстоюється думка, що арбітраж розглядається з позиції національного правосуддя. Прихильники даної теорії відкидають матеріально-правові елементи арбітражної угоди.

3. Змішана теорія з'явилася як певний компроміс між прихильниками матеріально-правової та процесуальної теорій. Дана теорія включає в себе як матеріально-правові, так і процесуальні елементи, що є, безсумнівно, позитив-

ним моментом, проте, на нашу думку, дана теорія є неповною.

4. Концесуальна теорія покликана визнати інститут арбітражної угоди як певну поступку держави на основі відмови від її прав та передачі останніх арбітражу, не заперечуючи інших теорій. Проте ми робимо висновок, що дана теорія не в змозі повною мірою охарактеризувати таке складне явище, як «арбітражна угода», та відносимо її до процесуальної теорії.

5. Автономна теорія арбітражної угоди, на нашу думку, є найоптимальнішою, через те, що вона повною мірою відображає характер та всю суть даного унікального правового утворення.

Ми доходимо висновку, що інститут арбітражної угоди є єдиною у своєму роді унікальною правовою конструкцією — *sui generis*. Даний інститут як комплексне утворення має свій предмет, метод, механізм правового регулювання та особливий правовий статус. Також пропонується авторське визначення предмета арбітражної угоди як сукупності спільних волевиявлень сторін, що базується на матеріально-правових нормах, для передання майбутнього чи існуючого спору на вирішення особливого арбітражного утворення, що базується на процесуальних нормах.

ПРИМІТКИ

1. Ануров В. Н. Третейское соглашение : монографія / В. Н. Ануров. — М. : Проспект, 2011. — С. 21.
2. Там само. — С. 333, 381.
3. Рожкова М. А. Юридические факты в гражданском праве / М. А. Рожкова // Хозяйство и право. — 2006. — № 7. Приложение. — С. 2.
4. Ануров В. Н. Знач. праця. — С. 31.
5. Курочкин С. А. Третейское разбирательство гражданских дел в Российской Федерации: теория и практика / С. А. Курочкин. — Wolters Kluwer Russia, 2007. — С. 147.
6. Гражданский процесс : учебник / под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — М., 1996. — С. 424.
7. Рожкова М. А. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения / М. А. Рожкова, Н. Г. Елисеев, О. Ю. Скворцов ; под общ. ред. М. А. Рожковой. — М. : Статут, 2008. — С. 225.
8. Ануров В. Н. Знач. праця. — С. 37.
9. Там само. — С. 44.
10. Котельников А. Г. Правовая природа арбитражного соглашения и последствия его заключения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / А. Г. Котельников. — Екатеринбург, 2008. — С. 13.
11. Ануров В. Н. Знач. праця. — С. 45.
12. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. / Г. А. Цірат. — К. : Істина, 2002. — С. 28—29.

13. Купцова М. В. Арбітражна угода як основа компетенції міжнародного комерційного арбітражного суду : дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Купцова. — К., 2012. — С. 25.
14. Мальський М. М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти : монографія / М. М. Мальський. — Львів : Літопис, 2013. — С. 39.
15. Котельников А. Г. Зазнач. праця. — С. 15—16.
16. Rubellin-Devichi J. L'arbitrage: nature juridique: droit interne et droit international prive / J. Rubellin-Devichi. — Paris, 1965. — P. 67.
17. Кравцов С. О. Сучасні теорії міжнародного комерційного арбітражу / С. О. Кравцов // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». — Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2012. — Вип. 118. — С. 260—261.
18. Там само.
19. Там само.
20. Купцова М. В. Зазнач. праця. — С. 29.
21. Там само. — С. 31.
22. Luzzatto R. International Commercial Arbitration and the Municipal Law of States / R. Luzzatto. — Sijthoff and Noordhoff, 1980. — P. 98.

Походжук Роман. Правовая природа арбитражного соглашения.

В статье охарактеризованы и проанализированы существующие теории правовой природы института арбитражного соглашения. Доказано, что автономная теория правовой природы арбитражного соглашения в полной мере отражает характер и всю суть концепции «sui generis».

Ключевые слова: институт арбитражного соглашения, теория арбитражного соглашения, предмет арбитражного соглашения, sui generis.

Pozhodzhuk Roman. Legal nature of the arbitration agreement.

The article describes and analyzes the existing theories of the legal nature of the institute of arbitration agreement. It is proved that an autonomous theory of the legal nature of the arbitration agreement fully reflects the nature and the essence of the concept «sui generis».

Key words: institute arbitration agreement, the theory of the arbitration agreement, the subject of an arbitration agreement, sui generis.